

Ритуал

Вогняний ритуал корінних американців.
Художник Чарльз Фріззелл, 2006

Ритуа́л (лат. *ritualis* — обрядовий, від лат. *ritus* — релігійна відправа, звичай) — визначена традицією усталена послідовність символічних актів, обрядів.

Зміст

- 1 Ритуал і обряд
- 2 Характеристика
- 3 В історії ідей
- 4 Додатково
- 5 Література
- 6 Автор ВУЕ
- 7 Важливо!

Ритуал і обряд

Термін часто вживають як синонім до терміна «обряд», хоча чимало академічних джерел вказують на їх розрізнення: ритуал можуть трактувати як частковий прояв обрядовості або, навпаки, аналізувати як множину обрядів.

У сучасному поняттєвому апараті терміном «обряд» найчастіше позначають процес (процедуру) культової, церемоніальної сфери — від релігійних практик до весільної чи поховальної обрядовості. Натомість поняття «ритуал» часто маркує поведінкову стереотипізацію, поза утилітарну послідовність певних дій (як-от запобіжні практики забобонних людей; нелогічні для пересічної особи поведінкові звички носіїв аутичного спектру чи обсесивно-компульсивних розладів).

У контексті досліджень з історії культури і культурної антропології ці поняття здебільшого застосовують взаємозамінно — і обряду й ритуалу властиві символізм, демонстративність, суворий алгоритм дій, утилітарна необумовленість.

Характеристика

Для ритуалів притаманне переконання у виправданості та дієвості процесу.

Сприймаються як священнодійство, що змінює людину та всесвіт. Реліктові ритуали, що здійснюються автоматично і втрачають первісне обґрунтування, перетворюються на звичаї чи/та забобони. Ритуальні заборони (табу, гейси) у традиційних суспільствах розглядають як інакшу форму реліктових релігійних практик.

Виділяють ритуали магічні, релігійні, побутові тощо. Певна кількість практик здатні сполучати кілька сфер (як-от «виклик Шари» пострадянськими студентами під час сесії). За виконавцями розрізняють ритуали індивідуальні, групові, суспільні; за функціями — календарні, запобіжні, ініціувальні, споріднювальні, воєнні та ін.

В історії ідей

Класики антропології [передусім Е. Тайлор, Дж. Фрейзер, Е. Дюркгейм, Арнольд ван Геннеп (1873–1957; Швейцарія, Франція)] міцно пов'язували ритуал та міф. Хоча цей зв'язок набув різних інтерпретацій: часом ритуал виступав як театралізована ілюстрація міфу, часом — ґенезу міфологічних сюжетів пояснювали як наративне обґрунтування існуючих ритуалів.

Так, Є. Мелетинський тлумачив цю єдність у такий спосіб: міф надає цілісне пояснення картини світу, а ритуали підтримують цю цілісність за участю людини. Численні етнографічні спостереження демонстрували таке намагання традиційних суспільств актово впливати на зовнішній світ релігійними чи магічними засобами.

М. Мосс та етнограф А. ван Геннеп відмічали особливий — порубіжний — стан, в якому опинялися учасники та глядачі ритуалу. І навпаки: найзначущі та межові ситуації (народження, ініціація, весілля, похорон, військовий похід чи посвята керманіча) потребували й ритуальної поведінки (див. Обряди переходу).

М. Еліаде також згадував особливий стан першотворення, ідеальної вселенської гармонії (лат. *illo tempore* — той час), в котрому нібито й опинялися під час оповіді міфу чи-то виконання ритуалу. Це — особливий сакральний стан, протилежний профанному. Відтворення «зустрічей з сакральним» досягалося через стале повторення символічного.

Нові горизонти в розробках М. Еліаде постали довкола ідеологічних систем 1-ї пол. 20 ст.: націонал-соціалізму, комунізму, мілітарного націоналізму тощо. Дослідник назвав їх штучними нео-міфологіями та підкреслив потребу цих систем в опорі на глибинні колективні ідеали, ірраціональні людські переживання та ритуалізацію побутової поведінки.

Подальші культурологічні дослідження щоразу підтверджували, що колективні синхронні дії створюють серед учасників враження спільного долучення до чогось ємнісного, величного, недосяжного для непосвячених. У такий спосіб суспільство ставало стабільнішим, а роль його окремих членів — спрощувалась.

Додатково

Термін, окрім антропологічного, має і загально біологічне значення як стереотип поведінки між особинами одного виду (напр., шлюбні ритуали тварин, див. Ритуал у біології).

Література

1. Дьяконов И. М. Архаические мифы Востока и Запада. Москва : Наука, 1990. 247 с.
2. Байбурин А. Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов. Санкт-Петербург : Наука, 1993. 240 с.
3. Жертвоприношение. Ритуал в культуре и искусстве от древности до наших дней / Ред.: Л. И. Акимова, А. Г. Кифишин. Москва : Языки русской культуры, 2000. 534 с.
4. Мосс М. Социальные функции священного / Пер. с фр.; под общ. ред. И. В. Утехина. Санкт-Петербург : Евразия, 2000. 448 с.
5. Гірц К. Ритуал і соціальні зміни: яванський приклад життя // Інтерпретація культур: вибрані есе. Київ : Дух і Літера, 2001. С. 170–202.
6. Шинкаренко В. Д. Смысловая структура социокультурного пространства: Игра, ритуал, магия. 2-е изд. Москва : URSS, 2010. 231 с.
7. Еліаде М. Трактат з історії релігій / Пер. з фр. О. Панича. Київ : Дух і Літера, 2016. 520 с.
8. Turner V., Abrahams R., Harris A. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. New York; London : Routledge, 2017. 232 p.
9. Gennep A. van. The Rites of Passage. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 2019. 256 p.

Автор ВУЕ

Д. О. Король

Покликання на цю статтю: Король Д. О. Ритуал // Велика українська енциклопедія.
URL: <https://vue.gov.ua/Ритуал> (дата звернення: 9.05.2022).

Статус гасла: Оприлюднено

Оприлюднено: 11.11.2020